33.2 POSLEDNÝ SÚD - ANJELI PRI POSLEDNOM SÚDE

*

V apokalyptických scénach vystupujú anjeli s poľnicami alebo *pašiovými nástrojmi* ako heroldi, ospevujú Boha, ohlasujú katastrofy konca sveta, z Božieho poverenia trestajú hriešnych, bojujú s démonmi, zobúdzajú mŕtvych**,** asistujú pri Poslednom súde**,** zaháňajú hriešnikov do pekla, sprevádzajú spravodlivých do neba. Častým motívom Posledného súdu (tabuľové *oltáre) sú anjelské chóry: anjeli spievajú alebo hrajú na hudobné nástroje. Nástrojmi určenými na velebenie Boha sú harfa, lýra, husle, violocello, *organový portatív či psalterium; pozauny, tympany alebo zvonce slúžia na hlásanie Božieho rozhodnutia alebo hnevu. Kristus Sudca, zvyčajne v mandorle (typ *Maiestas Domini/Kristus v sláve*; pozri Christologický cyklus I.), niekedy s ranami po ukrižovaní na rukách, obklopený suitou anjelských postáv s poľnicami a pašijovými nástrojmi, sa objavuje predovšetkým v románskom umení (mozaika katedrály sv. Víta v Prahe, 1370-71).

Anjelské bytosti sú dôležitou súčasťou kresťanskej viery a častým motívom stredovekého výtvarného umenia. Obraz anjelov sa mení v priebehu stáročí a v rôznych podobách a funkciách preniká do liturgie, filozofie, jazykového prejavu a umenia:

filozofia: anjelská hudba vyludzovaná duchmi planetárnych sfér (pozri kapitola *Nebo*)...

liturgia: anjelská omša (gregoriánske spevy pri príležitosti Zvestovania a Narodenia Pána, najznámejšie a najviac spievané; ľudové pomenovanie prvej z troch omší celebrovaných počas Vianoc), Anjel Pána (modlitba ako upomienka na Zvestovanie Panne Márii, spočiatku čítaná večer, od konca 16.st. ráno, napoludnie a večer)...

obrazné pomenovania a úslovia: anjelské jazyky (ovplyvňovanie sociálneho prostredia jedinca prostredníctvom jazykového prejavu), anjelské manželstvo (manželská dohoda o zrieknutí sa pohlavného styku), anjelské pravidlá a anjelský život (pravidlá pustovníckeho alebo rehoľníckeho života), anjelský chlieb (stredoveké pomenovanie hostie), anjeličkárka (ľudové pomenovanie ženy vykonávajúcej potraty a meniacej tak nenarodeniatka na malé anjeliky); byť niekomu anjelom (strážcom, ochrancom, príhovorcom), byť niečí anjel, anjelik (výraz nehy a vďačnosti), byť ako anjel (ušľachtilý, krásny, dokonalý, nevinný, bez sexuálnej skúsenosti), tvárit' sa ako anjel (nevinne, s ironickým podtextom: byť pokrytec), spievať a hrať ako anjel (krásne, čisto), počuť spievať anjelov/nebeské chóry (mať silné bolesti), byť anjelom mieru (byť poslom mieru), čierny anjel/padlý anjel (diabol, dievča, ktoré prišlo o panenstvo, predajná žena), anjelská trpezlivosť (príkladná, veľká trpezlivosť)...

literatúra: Pieseň o Rolandovi (12.st.), Božská komédia (Dante Alighieri, 1307-1321), Zadig (Voltaire, 1747), Mesiáš (Klopstock, 1748-1778), Markíza z O. (Heinrich von Kleist, 1810), Pád anjela (Alphonse de Lamartine, 1838), Kvety zla (Charles Baudelaire, 1857), Anjel mieru (Jakub Arbes, 1890), Zápas s anjelom a iné prózy (Jiří Sumín, 1917), Clio (Charles Péguy, 1909), Saténová črievička (Paul Claudel, 1945), Co zbylo z anděla (Jan Skácel, 1960), Anděl strážný (Václav Havel, 1968), Odchyt andělů (Iva Kotrlá, 1983)...

hudba: Ohnivý anjel (opera Sergeja Prokofjeva, 1927), Na pamiatku anjela (koncert Albana Berga, 1935)...

film: Život je krásny (Franc Capra, 1946), Teoréma (Pier Paolo Pasolini, 1968), Michael Kohlhaas (Volker Schöndorf, 1968), Fanny a Alexander (Ingmar Bergmann, 1982), Nebo nad Berlínom (Wim Wenders, 1987), Sex, lži a video (Steven Sodenbergh, 1989)...

*

Kresťanské nebo je neodmysliteľne spojené s existenciou služobných nebeských bytostí, anjelov. Anjel (hebr. mal'ak/mal'ach; gr. angelos, lat. angelus, arab. malak), s pôvodným významom posol, vystupuje v židovsko-kresťanskom a islamskom význame ako Boží posol, ktorý pozná Boha tvárou v tvár. Patrí medzi stvorené bytosti, je svätý a neporušený hriechom, ale disponuje slobodnou vôľou, takže pokušeniu a hriechu nemusí vždy odolať. Biblia na viacerých miestach hovorí o páde anjelov vedených samotným Satanom (Jób 4,18; Izaiáš 14,12-15; Ezechiel 28,12-19; Matúš 25,41; 2Petra 2,4; Zjavenie 12,9: *Apokalyptická žena*). *Septuaginta, prvý grécky preklad Biblie (okolo 250 pr.Kr.) označuje anjelské bytosti štyrmi výrazmi: dynamis (Božia energia, moc), semenia (znamenie), teras (mimoriadne zjavenie) a thaumasios (úžasný). Židovsko-kresťanská tradícia sa prísne držala myšlienky stvorenia anjelov, hoci sa Biblia nezmieňuje o okolnostiach tohto aktu a Žalm (148) je jediným miestom, kde sa označujú ako stvorené bytosti. Mimobiblické texty sú v tejto otázke nejednotné: podľa jedných boli anjeli stvorení v prvý deň (Jubileá 2,2; 2.st.pr.Kr.), v tretí deň po stvorení oblohy (2Henoch, 1.-2.st.po Kr.) alebo ku koncu siedmich dní. Vyskytli sa však aj názory, že anjeli tu boli už pred stvorením sveta alebo boli všetci stvorení v poslednej sekunde dňa a obdržali nesmrteľnosť až do dňa posledného súdu. Početné zmienky o anjeloch sa objavujú v *apokryfnej židovskej literatúre 2.st.pr.Kr.: Kniha Tobiášova a 1Henochova, ktorý opisuje cestu do siedmich nebies (pozri kapitola *Nebo*).

Odchýlky v angelológii nastávajú buď na úrovni mýtov (13.st., Legenda aurea: po nanebovstúpení je Mária povýšená na kráľovský stolec hneď vedľa Krista), alebo viac menej v rovine symbolických vyhlásení (1962-65, II. Vatikánsky koncil: Panna Mária bola povýšená milosťou Božou nad všetkých anjelov a ľudí), alebo v ľudových predstavách (ešte nenarodené deti, novorodenci a malé deti sa po smrti menia na anjelov). *Talmud (kodifikácia okolo r.200) hovorí (zrejme v symbolickej rovine), že pri každom slove z Božích úst sa rodí jeden anjel, zaspieva hymnus na chválu Boha a zomrie. Stredovek verí, že uvidieť anjela môže iba ten, ktorého srdce je čisté, kontaktovať s ním vyžaduje veľké poznanie, sebaovládanie, duševnú čistotu, hlboký pokoj duše a morálne kvality.

V kresťanskej vierouke sa počet anjelov považuje za stály a nemenný. Podľa biblických textov (Daniel 7,10; Zjavenie 9,16) sú ich tisíce a desaťtisíce, ale už Pseudo-Dionysios Areopagita v 5.storočí zdôrazňoval symbolickosť týchto vyjadrení. Teológovia neskorého stredoveku sa pokúšali vypočítať ich množstvo. Vychádzali pritom z Ježišovej reči o dvanásti nebeských légiách (Matúš 26,53) a toto číslo násobili 6 tisícmi (počtom mužov v rímskej légii). Iné špekulácie operovali s magickým číslom 6 666 a dosahovali počet 44 435 556 anjelov. Albertus Magnus (✞1280), učiteľ Tomáša Akvinského, tvrdil, že anjelov sú ich 4 miliardy, stredovekí mystici hovoria počte anjelov a ľudí v pomere 1: 99, židovská mystika (Kabala) uvádza presný počet: 301 655 722, z čoho od Boha odpadlo 133 306 668 anjelov...

V predexilovom období židovstva (do 6.st.pr.Kr.) anjeli stále ešte pôsobia ako ozvena vyššej vôle bez vlastnej nezávislej osobnosti, sú "iba" poslami Božími a sú zaujímaví iba svojimi funkciami.

V poexilovom židovstve (od 6.st.pr.Kr.), do ktorého sa datuje zrod judaizmu (predtým sa náboženstvo Židov označuje ako jahvizmus, úzko prepojený na izraelský národ a územie), bolo vypracované učenie o nebeskom vojsku a Božom dvore. Zrejme sa tak stalo pod perzsko-babylonským vplyvom; opisy anjelov (Izaiáš) vo všeobecnosti zodpovedajú blízkovýchodným predstavám, ako ich poznáme z akkadských a ugaritských textov (3.tis.pr.Kr.). V Knihe Danielovej, najstaršej židovskej apokalypse (2.st.pr.Kr.), ktorá predstavuje vrchol starozákonnej angelológie, anjeli dostávajú svoje mená, Michael a Gabriel, a prejavuje sa u nich čosi ako osobnosť. V židovských mimobiblických textoch (1Henoch, VI. kapitola: Kniha bdelosti (2.st.pr.Kr.) sa píše o dvesto anjeloch, ktorí majú svoje mená (Arameel, Akibeel, Samael, Ramuel, Tabiel, Ukarib, Semjansa...) a všetci majú negatívne ľudské vlastnosti a stretávajú sa s ľudskými ženami.

Židia mali na anjelov dva rozdielne názory: saduceji (podľa Skutkov apoštolských) v anjelov neverili (čo je diskutabilné, lebo si iba ťažko predstaviť, že by práve táto elitná kňazské vrstva bola schopná spochybňovať autoritu Biblie), naopak *farizeji mali pevnú vieru v ich existenciu. O ríšu anjelov prejavovala osobitný záujem *kumránska sekta esénov. Podľa niektorých komentátorov sa dokonca sami pokladali za polovičných ľudí s polovičných anjelov, alebo dokonca za bytosti, v ktorých sa ľudská podstata miesi s božskou.

V ježišovských časoch zasiahnutých gréckou filozofiou sa objavuje predstava anjelov ako duchovných nehmotných síl. Angelológiu rozvíjal aj Talmud, ale nepriniesol žiadne originálne príspevky, na rozdiel od iných oblastí. Zmyslom rabínskej náuky o anjeloch nebolo uvažovať nad rôznymi prostredníkmi medzi Bohom a svetom, lebo ich nebolo treba, ani pre nich nebolo miesto. Pravým (pôvodným) zámerom anjelov bola oslava Boha. Stredoveká judaistická angelológia sa uberala dvoma smermi: Prvý, ovplyvnený arabskou filozofiou, hľadal v anjeloch sily pôsobiace vo vesmíre a človeku, duchovné sily, ktoré podnecujú v človeku vizionárske a prorocké skúsenosti. Španielsky učenec a rabín Maimonides (✞1204) zastával názor, že tam, kde Biblia hovorí o anjeloch, ide v skutočnosti o opis sna alebo extatické videnie. Druhý, mystický smer, ktorý vyvrcholil v učení Kabaly, vnímal anjelov ako sprostredkovateľov nebeských tajomstiev alebo ako pomocníkov v každodennom živote.

Anjeli v Novom zákone sú úzko spojení s udalosťami Kristovho pozemského života. Prvý raz sa objavujú v súvislosti s Ježišovým vtelením a narodením (pozri Christologický cyklus II.: *Zvestovanie*, *Narodenie Pána*). Sú prítomní *Pokušeniu Krista*, účinkujú v *Agónii v Getsemanskej záhrade*, nechýbajú vo *Vzkriesení Krista*. S anjelom sa stretávajú *Zbožné ženy pri hrobe Ježiša*, sú prítomní pri *Nanebovstúpení*. Častejšie ako evanjeliá sa o nich zmieňujú Skutky apoštolov.

Viera v anjelov sprevádza celé kresťanské náboženstvo. V obľube ich mala predovšetkým ľudová zbožnosť. Kresťanská cirkev na I. Nikajskom/Nicejskom koncile roku 325 povolila kult anjelov, ale v 4.storočí ho veľmi obmedzila kvôli poverám. Nový zákon nabáda veriacich, aby mali na pamäti, že stvoriteľom anjelov je Boh a aby sa v stave núdze obracali

v myšlienkach k Bohu a Kristu, alebo anjeli boli stvorení k službe Bohu. Zobrazovanie anjelov povolil II. Nikajský koncil roku 787.

Na Západe položil základy angelológie cirkevný otec Augustín z Hippo Regia (✞430), keď definoval podstatu anjelov ako čisto duchovnú a slobodnú. Trval na tom, že anjel a človek sú bytosti stvorené k obrazu Božiemu, jedna je však duchovná a druhá telesná). V období vrcholného stredoveku sa angelológii veľmi venoval dominikánky mních a teológ Tomáš Akvinský (✞1274). V anjeloch videl pura spiritualis - čisto duchovné bytosti bez akejkoľvek telesnosti. Vychádzajúc zo spisu "O nebeskej hierarchii" Pseudo-Dionysia Areopagitu (pozri kapitola *Nebo*), usporiadal anjelov do deviatich chórov: prvá trojica obklopuje Boha, druhá vládne hviezdam a živlom, tretia je povolaná k ochrane pozemskej ríše (podobná štruktúra sa objavuje aj v islame 12.storočia). Z padlých anjelov a tých, ktorí prepadli pýche, sa stali démoni. Akvinského učenie o anjeloch malo po stáročia v cirkvi platnosť zákona.

Reformácia 16.storočia odmietla tradičné stredoveké teologické poňatie anjela (členenie na chóry, delenie podľa funkcií a vzhľadu, účinkovanie v ľudskom živote) a k angelológii obecne si zachovávala zdržanlivý odstup. O to viac venovala pozornosť úlohe démonov a diabla.

Podľa pôvodnej židovsko-kresťanskej tradície úlohou anjelov je ospevovanie Boha, prípadne poskytovanie ochrany a pomoci jednotlivcom alebo celému národu. S výnimkou padlých anjelov majú s Bohom vzťah úplnej jednoty, dôvery a poslušnosti (1Samuelova 29,9; 2Samuelova 14,17-20; 19,28). Môžu sa ukázať človeku ako poslovia konkrétnych Božích príkazov a správ (Sudcov 6,11-23; 13,3-5), sú schopní pomôcť smrteľníkom v núdzi (1Kráľov 19,5-7). Stávajú sa nástrojom vojenskej pomoci Izraelu (2Kráľov 19,35), alebo sú poslami skazy (Genezis 19; 2Samuelova 24,16). Ich vojnový potenciál (Genezis 32,2; 1Kráľov 22,19; Jozue 5,13-15; 2Kráľov 6,17) dal vzniknúť označeniu Jahve ako Boha zástupov. Známi sú anjeli rozprávajúci sa s praotcom Abrahámom (Genezis 18,1-16), anjeli varujúci Lota (Genezis 19,15) a anjeli stúpajúci po rebríku v Jákobovom sne (Genezis 28,12).

V určitých biblických pasážach vo vzťahu k anjelom zaznieva zvláštny nepriateľský a podozrievavý podtón. Je zaujímavé, že niečo podobné sa objavuje aj v rabínskych textoch, hoci tu nie sú žiadne súvislosti. Keď Genezis (6,1) vysvetľuje príčinu Jahveho hnevu a následnej potopy sveta, spomína Božích synov, ktorí si brali ľudské ženy, koľko len chceli (niektorí bádatelia v nich hľadajú *Setových synov, ktorí boli zbožnejší ako Kainovo potomstvo, z ktorého pochádzali spomínané ľudské ženy). Apoštol Pavol hovorí o anjeloch, kniežactvách a mocnostiach (o nebeských hierarchiách), ktoré nemajú moc oddeliť veriaceho od Krista (Rímskym 8,38). Ten istý autor vyhlasuje: „Aj keby sme vám hlásali my alebo anjel z neba (iné) evanjelium... nech je prekliaty" (Galatským 1,8). Na inom mieste píše: „Keby som hovoril ľudskými hlasmi aj anjelskými, a lásky (kresťanskej viery) by som nemal, bol by som cvendžiaci kov..." (Korintským 13,1). Alebo: „Nech vás nik nepripraví o víťaznú cenu samoľúbou poníženosťou, uctievaním anjelov a upútaním pozornosti na to, čo videl..." (Kolosenským 2,18). Niektorí pokladajú za zarážajúci príkaz apoštola Pavla, týkajúci sa správania žien počas modlenia a prorokovania, kedy "má mať žena na hlave znak moci (závoj) kvôli anjelom" (1Korintským 11,10). Okrem množstva iných vysvetlení (závoj = znak mužovej moci, vlády a vlastníctva ženy; závoj ako symbol pokory a odvrátenia

od vonkajšieho sveta; anjeli = mužskí strážcovia poriadku pri bohoslužbách) uvažovali niektorí bádatelia o Pavlových obavách, aby medzi anjelmi, ktorí určite boli prítomní bohoslužbe, nenastala podobná situácia, akú spomína 1Henochova a ktorá sa týka pádu anjelov. Toto vysvetlenie Pavlovho textu sa však dnes chápe ako prehnané.

Padlí anjeli. Biblia pád anjelov priamo nespomína, ak nerátame dodatočnú interpretáciu Ezechiela (14,3-21), kde je samoľúby kráľ Nabukadnezar/ Nabuchodonozor prirovnávaný k Luciferovi a je mu prorokovaný pád, a Genezis (6,1-4), ktorá píše o hriechu Božích synov. V Novom zákone tvorí Pád anjelov dôležitú pasáž v Jánovom Zjavení (*Bitka na nebi*) a spomína sa v Lukášovi (10,18), 2Liste Petra (2,4) a Liste Júdu (6). O páde anjelov sa píše v Sedrachovej apokalypse (5,2), jednej z troch verzií apokryfnej Apokalypsy Ezdrášovej, datovanej do 1.storočia.

Podľa mimobiblickej tradície súvisel pád anjelov s hriechom anjelov. Sám *Henoch videl počas svojej cesty nebeským kráľovstvom v piatom nebi uväznených padlých anjelov (1Henoch 21; 67,5-6) a dozvedel sa o ich minulom osude: Keď niekoľko sto anjelov zostúpilo na horu Arias (Chermon v časoch *Henochovho otca Járeda), namiesto aby pomohli anjelom pri budovaní rajskej záhrady, zmocnili sa pozemských žien, spali s nimi a učili ich čarám. Z tohto spojenia sa zrodili obri, ktorí priniesli na zem zlo. Ich obeťami sa stali všetky stvorené bytosti žijúce vo vode a na vzduchu. Keď sa o tom dozvedel Boh, vyslal svoje nebeské vojsko na čele s Michaelom, aby obnovili poriadok. Anjeli boli uväznení v temnej časti nebies a obri spolu so svojimi potomkami boli popravení alebo, podľa inej verzie, sa navzájom vyvraždili. Z mäsa ich tiel však uniklo veľa zlých duchov, ktorí až do konca vekov budú rozosievať zlo po zemi (1Henoch 6-16; 69). Iné texty uvádzajú, že veľa anjelov bolo pre svoju pýchu a spupnosť zvrhnutých z nebies (Život Adama a Evy, 13-16). Podľa kresťanskej tradície padlým anjelom bol Lucifer, najkrajší z anjelov (pozri kapitola *Peklo*); nahnevali ho Adamove črty tváre, ktoré nápadne pripomínali praexistenciu Krista. Podľa 2Henochovej (29,4) si chcel Lucifer postaviť svoj trón v nebi vedľa trónu Božieho a bol za to zvrhnutý do pekiel.

O počte zvrhnutých anjelov špekuloval britský teológ, filozof a encyklopedista Honorius Augustodunensis (✞1153) v spise Liber duodecim quoestionum, rovnako ako kabalisti, ktorí uvádzajú presný počet 133 306 668 padlých anjelov. Cirkevný učiteľ Augustín z Hippo Regia (✞430) a pápež Gregor Veľký (✞604) boli presvedčení, že človek bol predurčený k tomu, aby na nebesiach zaplnil miesta padlých anjelov. K tejto úvahe mal výhrady cantenburský arcibiskup Anzelm (✞1109), ktorý akýkoľvek príčinný vzťah medzi pádom anjelov a stvorením Adama odmietal. Podľa neho človek má doplniť na nebesiach miesto anjelov, ale Boh ho stvoril iba pre neho samého, a nie aby napravil nebeskú drámu (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie posadnutého z Gerasy*).

Pokiaľ ide o padlých anjelov, vyhnaných archanjelom Michaelom a jeho vojskom v závere dejín (pozri kapitola *Bitka na nebi*), podľa ortodoxnej viery sú zavrhnutí navždy bez nádeje na vykúpenie (pozri kapitola *Spútanie draka*). Sú odsúdení prebývať pod zemou alebo v hlbinách pekla, kam budú po *Poslednom súde*; Ale aj po svojom páde si zachovajú rovnakú podstatu ako anjeli: majú éterické telo, ale to im nebráni, aby sa zjavovali ľuďom v rôznych podobách (pozri diabol v kapitole *Peklo*).

Svoju verziu padlých anjelov má islam; podľa neskoršej tradície dvaja anjeli Harut a Marut namyslene vyčítali Adamovi jeho hriech a za trest ich Alah vyslal na zem, kde takisto podľahli hriechu. Padlým anjelom je aj šajtán (zlý duch) Iblíz, ktorý podobne ako jeho židovsko-kresťanký náprotivok Satan odmietol uctiť si Adama po jeho vytvorení z hliny.

V minulosti (Bavorsko) náhodne vykopané krídlo archeoptera (prehistorický okrídlený jašter z obdobia jury, najstarší predchodca vtákov, veľký ako holub) bolo okamžite identifikované ako čierne krídlo padlého anjela a ako Luciferovu relikviu ho spálili (Josef Dinbeck).

Nebeské zástupy. Nebeské vojská (hebr. Zebaoth; pl.) patria ku klasickému obrazu Jahveho nebeského štátu (Jozue 5,14; 1Samuelova 1,3; 1Kráľov 22,19; Nehemiáš 9,6; Žalm 24,10; 33,6; 46,8; 46,12; 103,21; 148,2; Joel 2,11; Lukáš 2,13). Ide o kozmické sily podriadené Jahvemu (podobne o hviezdach Sudcov 5,20-21: Deborina pieseň). Podľa mytológov sa jedná o pozostatok polyteizmu, pred ktorým varuje Deuteronomium (4,19 a nasl.). V mnohých gnostických a ezoterických textoch sa nebeské vojsko Zebaoth mení na anjela Sabaota. V apokryfe 1Henoch vystupujú Sabaot a Zebaoth ako správcovia šiesteho neba (pozri kapitola *Nebo*).

Anjel smrti. Zrejme vystupuje v Jóbovi (33,23), hoci Biblia doslovne nepozná anjela, ktorý by v Božom mene prinášal človeku smrť. Na niektorých miestach (Žalm 49,15; Ozeáš 13,14) je smrť (hebr. mavet) zosobňovaná a jej názov pripomína kanaánske božstvo Mot. Až v časoch helenizmu (od 4.st.pr.Kr.) a pod vplyvom gréckej filozofie sa v židovskom náboženstve vytvára predstava anjela smrti, ktorého úlohou je oddeliť dušu od tela (apokryfná Apokalypsa Baruchova 21,23). Inak je tomu v Koráne (súra 32,11), ktorý priamo o anjelovi smrti hovorí; je ním je Azra'il/Azrael/Izrail, v ľudovej tradícii anjel vysoký 70 tisíc stôp, so 40 tisíc krídlami, posiatymi nespočetným množstvom očí. Keď jedno z nich žmurkne, zomrie človek.

Anjel zatratenia. V Biblii sa objavuje sa ako ničiteľ (hebr. mešchit), ktorý zabíja egyptských prvorodencov (Exodus 12,23). Niektorí mytológovia usudzujú, že ide o zachovanie archaickej predstavy démona polnoci, ktorého odháňali pomaľovávaním vchodových dverí krvou. Na iných miestach v úlohe anjela zatratenia vystupuje anjel Pána (2Samuelova 24; 1Kronické 21,15). Anjel zatratenia účinkuje aj v Novom zákone: trestá Herodesa Agrippu za jeho rúhačské slová (Skutky 12,20), kňaza Zachariáša za pochybnosti stihne dočasná nemota (Lukáš 1,11-21). Mytológovia predpokladajú, že židovský anjel zatratenia prevzal úlohu niektorých pohanských bohov, ktorí podľa svojej vôle trestali smrteľníkov.

Anjel Pána. Staršie časti Starého zákona - Exodus (hebr. w^{e} 'elleh šemot - Toto sú mená; datovanie do 1300 pr.Kr.) poznajú anjela Pána, doslovne Jahveho anjela (Exodus 3,1-5). Biblisti predpokladajú, že nepredstavoval samostatnú duchovnú bytosť, ale že šlo skôr o vyjadrenie skúsenosti človeka z Božej prítomnosti, o prechodnú personifikáciu Božieho zjavenia. V texte ťažko rozlíšiť, kedy ide o anjela alebo samotného Boha, ktorý hovorí a koná.

Synovia Boží. Niekedy Biblia namiesto slova anjel používa výraz synovia Boží (hebr. bene elohim). Naznačuje tým ich duchovný pôvod, nie telesný. Septuaginta výraz Synovia Boží

prekladá ako Boží anjeli. Pravdepodobne ide o bytosti patriace do blízkosti Boha. Takíto anjeli môžu byť očividne dobrí (Jób 38,7), potenciálne dobrí (Jób 1,6; 2,1) alebo evidentne zlí, padlí anjeli (Genezis 6,4).

Svätí. Niekedy Biblia namiesto anjeli používa zvláštny výraz svätí (hebr. qedošim/kadišim). Výraz svätí označujúci nebeské bytosti sa používa v Starom zákone (Jób 1,6; Žalm 89,6-8; Zachariáš 14,5; Daniel 8,13 atď.) a často v mimobiblických textoch (Kumránske zvitky). Svätí sú výrazom trochu formálnym. Používa sa v kontexte, ktorý obsahuje kritiku: "Čo je človek, aby zostal čistý, a ten, kto sa zrodil z ženy, aby bol spravodlivý? Veď ani Boh svojim svätým nedôveruje, ani nebesá nie sú dosť čisté v Jeho očiach" (Jób 15,14-15).

Elohim. Hebrejský výraz 'elohim/Elohim je množné číslo slova El (Pán), čo starí Izraeliti chápali ako Synovia Boží (benej ha elohím). Kralická biblia (1579-1594) elohim prekladá ako anjeli. Súčasný výklad ho vysvetľuje ako Božský alebo Boh (v hebrejskom texte sa objavujú tri výrazy pre označenie Boha: El, Elohim a JHVH (*Jahve), čo cirkev raného stredoveku chápala ako odkaz na *Svätú Trojicu*).

Serafovia (hebr. serafim; od saraf/seraf - horieť, páliť, žiariť). V Numeri (21,6) sa slovom seraf označuje ohnivý had, čo podľa niektorých bádateľov má znamenať jedovatého tvora (ktorého uštipnutie pálilo ako oheň). V zjavení Izaiáša (6,2-3) majú serafovia podobu bytosti s tromi pármi krídiel, tento počet mali aj vo videní sv.Františka z Assisi roku 1224. Grécky receptár Hermeneia z 18.storočia preto odporúčal maľovať serafov so šiestimi krídlami. Podľa mytológov serafovia môžu byť odvodení od magických štvorkrídlych hadov, ktoré v starovekom Egypte chránili kráľa a kráľovský trón. Moderní bádatelia súdia, že slovo seraf je možná odvodené z babylonského šarrapu, spájaného s Nargulom, bohom ohňa, prípadne z egyptského seref, ktorým sa označovali bytosti podobné vtákovi Nohovi, strážiace hrobky pri Beni Hassan. Serafovia v Biblii účinkujú ako strážcovia Božieho trónu (Izaiáš 6,1-8), majú dva-tri páry krídiel a podobu ľudí. Krídla im slúžia nielen na lietanie, ale aj na znak odstupu od B**oha,** preto si nimi zakrývajú tvár a nohy (ako Biblia eufemisticky označuje pohlavie).

V Nebeskej hierarchii Pseudo-Dionysia Areopagitu sú zodpovední za prvotný pohyb a sféru stálic a sú zaraďovaní na jedno z najvyšších miest. Serafom a ich hlavnej úlohe byť neustále v blízkosti Boha a chváliť ho, zodpovedá v islamskej mytológii najvyššia anjelská trieda mukarrabún. V umení sa pre biblických serafov používa latinské pomenovanie serafín. V ranom kresťanstve sú zobrazovaní s tromi pármi krídiel, ktorým na rozdiel od cherubov chýba znázornenie očí, s červeným telom (farba ohňa) alebo tvárou. Niekedy držia sviecu. V románskom sochárstve (portály) sa objavujú spolu s Kristom v mandorle ako jeho sprievodcovia.

Cherubovia. Sú pravdepodobne inšpirovaní mezopotámskym karíbu (lamassu, šédu), monštrom podobným kentaurovi, s ľudskou, zvyčajne fúzatou mužskou hlavou, levím telom, prípadne býčími kopytami a orlími krídlami. Podobne ako egyptské sfingy aj karíbu chránil babylonské brány, asýrske chrámy a paláce. Hebrejskí cherubovia podobne ako serafovia mali tri páry krídiel, ľudskú hlavu a postavu, ktorú si zakrývali mohutnými krídlami. Jedným párom si halili tvár, jedným nohy a jedným sa nadnášali. V Biblii cherubovia obývajú miesto

východne od záhrady Eden a plamenným mečom strážia prístup ku stromu života (Genezis 3,24). Dvaja cherubovia chránili trón boha Jahve (Ezechiel 1,4 a nasl.; Žalm 80,2; 99,1; 2Kráľov 19,15). V Šalamúnovom chráme strážili príchod k veľsvätyni (1Kráľov 6,29-31), chránili archu zmluvy, ktorú zakrývali ju svojimi krídlami (Exodus 37,5-9). Zatiaľ čo serafovia sú označovaní ako okrídlení, cherubovia sú vševidiaci, lebo čelia samotnému poznaniu Boha, ktorého sú spoločníkmi (Žalm 18,11; 2Samuelova 22,11). Za cherubov sú zvyčajne pokladané "Božie vozy" zo Žalmu (68,18); zrejme ide o tie isté nebeské bytosti, ktoré videl *Elízeus, ako zobrali proroka Eliáša do neba (2Kráľov 2,11), a ktoré zachránili z obkľúčenia mesto Samária (2Kráľov 6,17).

V Novom zákone sú cherubovia stotožňovaní so štyrmi živými bytosťami zo Zjavenia Jána (4,2-8), ktoré výtvarné umenie nazýva *apokalyptické bytosti* alebo *apokalyptické zvieratá*. Sú podobné levovi, býkovi, človeku a orlovi a neskôr sa z nich vyvinuli symboly štyroch evanjelistov (pozri Christologický cyklus I.: *Tetramorf*). Cherubov, ktorí vďaka schopnosti vidieť a rozpoznať Boha sa stali sami zdrojom poznania, viackrát spomína anglický básnik John Milton (✞1674) v epose Stratený raj.

V 1Henochovej cherubovia spolu s *fénixmi obývajú šieste nebo a spevom oslavujú Boha. V Koráne sa cherubovia zrodili zo sĺz, ktoré prelial archanjel Michael nad hriechmi ľudí.

V Nebeskej hierarchii Pseudo-Dionysia boli zodpovední za prvotný pohyb a sféru stálic a stotožnení (pod menom galgalim/galgalin) s Trónami (pozri kapitola *Nebeský Jeruzalem*) obývajúcimi tretí chór nebeskej hierarchie. V umení sa používa latinské pomenovanie cherubín. Často sa však zamieňa s biblickým cherubom. Byzantský patriarcha Germanos I. z Konštantínopola (8.st.) a učebnica byzantskej maľby Hermeneia, spracovaná v 18.storočí podľa starších prameňov mníchom Dionýziom z Furny, predpisovali maliarom zobrazovanie cherubov s dvoma krídlami. Renesanční maliari zobrazovali cherubínov ako krásnych nedospelých anjelov. V ranokresťanskom umení (Rabulov kódex, 586) sa cherub objavuje v tetramorfnej zloženine so štyrmi krídlami s očami a štyrmi hlavami (človek, býk, lev, orol), v redukovanej podobe iba dve hlavy, a so štyrmi ohnivými kolesami. V literatúre sa pre tento typ cheruba používa aj hebrejský názov galgalim (kolesá).

V umení západnej Európy sa zaužíval typ cheruba v ľudskej podobe s dvoma pármi krídiel, na ktorých sú zobrazené oči. Alebo ako modrý anjel (symbol svetla a neba), alebo zlatožltý (božskosť), s knihou v ruke (symbol poznania). Nakoľko cherubovia patrili k nebeskému dvoru Boha, bývajú väčšinou zobrazení ako asistenčné figúry vedľa Kristovho trónu (kupola baptistéria Dómu sv.Marka v Benátkach, 13.st.).

Archanjeli (gr. archangelos; z gr. arché - začiatok). Sú anjeli ôsmeho nebeského chóru. Vystupujú ako prostredníci medzi Bohom a ľuďmi a sú zodpovední za ich blaho. Pod vplyvom Východu bol obecne silno poznačený kultom archanjelov raný stredovek. V Biblii sa o ich počte a menách (Gabriel, Michael) nájde iba niekoľko poznámok (Daniel 10,13; 1Tesalonickým 4,16; Júdov 9;). V mimobiblickej literatúre sa hovorí o siedmich archanjeloch (1Henoch 20; 90,21) alebo o štyroch (1Henoch 9,1; 40,9; 54,6; 71,8-13), alebo šiestich. Okrem Michaela, Gabriela a Rafaela sa v niektorých textoch objavuje Uriel, Raguel, Sariel alebo Fanuel (zhoda v menách neexistuje). Zhoda je iba v tom, že sa ich mená vždy končia na el (hebr. boh). Práve táto koncovka privádza niektorých na myšlienku, že pôvodne išlo

o božstvá. **Michael** má najvyššie postavenie; vystupuje ako bojovník, premožiteľ diabla a ten, ktorý váži duše zosnulých (podrobnosti v hesle *Váženie duší*). **Gabriel** je anjelom zvestovania Božej vôle, v odbornej literatúre uvádzaný ako angelus interpres (tlmočník, vykladateľ). Jeho meno sa viackrát uvádza v mimobiblických textoch: V 1Henochovi (40,8; 71,7-13) patrí k "štyrom tváram" obklopujúcim Boha po stranách. Ako vládca cherubov a serafov je jedným z tých, ktorí oboznamujú Boha s pohromami, aké spôsobili nebeské bytosti známe ako strážcovia alebo synovia Boží (1Henoch 9,1) a ktorých hodili do "planúcej pece". V Novom zákone Gabriel vystupuje v príbehoch Ježišovho detstva. Predstavuje sa Zachariášovi pred narodením Jána Krstiteľa (Lukáš 1,5-22); Boh ho posiela k Márii do Nazareta (Lukáš 1,26-38). V islame vystupuje pod menom Džibra'il/Džibríl a je mu pripísaná výnimočná úloha zvestovať Mohamedovi Korán (súra 2,97). Inokedy vystupuje ako ničiteľ nepriateľov (súra 2,98). Podľa legendy zadržal kamenný kváder v jeruzalemskom chráme, ktorý chcel nasledovať Mohameda pri jeho nanebovstúpení. V kameni sa údajne zachoval odtlačok Džibrílovej dlane. V kresťanskom umení je Gabriel zobrazovaný ako nezarastený mládenec s poslovskou palicou a ľaliou, symbolom čistoty, alebo tiež s olivovou, prípadne palmovou ratolesťou. Milton v Stratenom raji ho nazýva hlavou anjelských vojsk. **Rafael** je predovšetkým ochrancom a sprievodcom dobrých a trpiacich. Jeho meno osemkrát spomína apokryfná Kniha Tobiášova, kde vystupuje ako sprievodca mladého Tobiáša na cestách a liečiteľ slepoty starého Tobiáša. Často sa objavuje v 1Henochovej: Zjavuje sa Henochovi počas jeho cesty po nebesiach, je prítomný jeho povýšenia v nebeskom kráľovstve (1Henoch 71). Umenie ho zobrazuje od počiatku 16.storočia ako mladého muža s pútnickou palicou a batôžkom na opasku, resp. prehodeným cez plece, niekedy s rybou v ruke (odkaz na uzdravenie žlčou ryby). Z tohto motívu sa vyvinula ľudová 14,23-42), o zbožnom Tobiášovi sprevádzanom archanjelom Rafaelom (Tobiáš 1,3). O anjeloch strážnych ochraňujúcich človeka pravdepodobne hovorí Žalm (91,11). Postava osobného anjela strážneho nadobudla význam v Novom Zákone (Matúš 18,10; Lukáš 1,11-20; 1,26-38; Skutky 5,19; 12,7-10). V predkresťanskom období sa predpokladalo, že každému človeku sú prisúdení dvaja anjeli, jeden dobrý a jeden zlý, ktorí zodpovedajú za príslušné ľudské skutky. Filozof a cirkevný otec Origenes (✞ 245) dokonca uvažoval o tom, že anjeli strážni budú v deň Posledného súdu súdení za to, že pripustili, aby ich zverenec chyboval. V ľudovej viere každého človeka sprevádzala duchovná bytosť, dvojník, ktorá sa prejavovala ako tušenie a svedomie. Vzhľadom na nebeskú hierarchiu (pozri kapitola *Nebo*), anjeli strážni pochádzali z deviateho, zemi najbližšieho chóru; niektorí uvažovali, že tvoria desiaty chór. Prvý precízny výklad o anjeloch strážnych pochádza predstava anjela strážneho. **Uriel** (1Henochova 4; 4Ezdrášova) je priradený pre doplnenie štvorice (v niektorých textoch 1Henocha ho nahrádza Saríel). Kresťanská tradícia ho stotožňuje s anjelom pri Kristovom hrobe. Podľa apokryfnej Knihy Jozefovej práve s Urielom zápasil Jákob (Genezis 32,22-32). V mimobiblických textoch Uriel bdie nad svetom a podsvetím (1Henoch 20,2). Je jedným z pánov súhvezdí (2Henoch) a sprevádza Henocha na jednom úseku jeho nebeskej cesty (1Henoch 19; 21,5; 33; 82,7). Pri Poslednom súde otvára bránu podsvetia a privádza mŕtvych pred Boží súd (2Sibylline veštby). V umení sú jeho atribútmi meč, fakľa, prípadne lampáš alebo kadidelnica. **Raguel** trestá svet a svietiace telesá, t.j. zodpovedajú sa mu za svoje činy anjeli (1Henoch 20,4). Vysvetľuje nebeské tajomstvá (1Henoch 23,4). Jeho meno sa často objavuje na amuletoch. Na niektorých miestach 1Henocha ho nahrádza **Raziel.** Raziel sprevádza

Henocha po nebi (2Henoch) a je autorom Kabaly. Podľa legendy mal na Boží príkaz odovzdať svoju knihu ako útechu padlému Adamovi, ktorý v nej mohol ako v zrkadle pozorovať všetky žijúce bytosti vrátane seba ako Božieho obrazu. Neskôr sa kniha dostala do rúk Henochovi a potom Noemovi, ktorý podľa nej postavil archu. **Sariel** je dobrotivý anjel, ktorý na niektorých miestach 1Henocha vystupuje namiesto Uriela. Oboznamuje Boha s nešťastiami a zlom po hriechu anjelov. **Fanuel** (1Henoch) je anjel ustanovený nad pokáním a nádejou tých, ktorí dostanú večný život. Jeho úlohou je zahnať démonov, aby nemohli obviňovať ľudí pred Bohom. Postupné rozšírenie počtu archanjelov na sedem (Tobiáš 12,15) je odrazom učenia o *eónoch a babylonskej astronómie. Tento počet archanjelov bol na niekoľkých cirkevných konciloch zamietnutý. Za obmedzením počtu apokryfných archanjelov, vzývaných ako ochranné sily dokonca aj klerikmi, sa riešil problém kultu anjelov. Zdá sa však, že na vidieku pretrvával aj naďalej.

Anjeli strážni. Východiskom predstavy je Genezis (21,9-21) o Abrahámovej slúžke Agar, ktorú anjel zachraňuje od smrti smädom; ďalej príbehy o prorokovi Eliášovi zachránenom na púšti pred prenasledovaním a smrťou hladom (1Kráľov 19,4), o anjelovi zachránenom anjelom z levovej jamy (Daniel 6; Deutero-Daniel od teológa, filozofa a encyklopedistu Honoria Augustodunensis (✞1153). Súčastí bádatelia predpokladajú, že anjel strážny vznikol ako konkretizácia (ochranných) funkcií archanjela Michaela a súvisí s presadzovaním individuality ako takej v 12.storočí.

Konečná predstava o anjelovi strážnom sa sformovala až vo vrcholnej fáze stredoveku. Popri individuálnom anjelovi strážnom sa objavuje aj anjel ochraňujúci kolektív, mesto, spolok, krajinu (Pyrenejský polostrov, koniec stredoveku). Pápežská bula z roku 1518 schvaľuje prvý slávny sviatok anjelov strážnych (na počesť anjelov strážnych sa dodnes koná v Španielsku slávnosť - Fiesta de los Santos Custodios). Kult vrcholí v protireformácii 17.storočia. Uctievanie anjela strážneho za účelom konkrétneho prospechu niekedy viedlo aj k zakázaným praktikám súhrne nazývaným “anjelské umenie“.

Vieru v anjelov prijal aj islam. Podľa proroka Mohameda (✞632) patrí viera v anjelov (arab. malá'ika; sg. malák) k základnému vierovyznaniu moslima. Samotní anjeli sa v Koráne spomínajú päťdesiatkrát. Ako jemné bytosti stvorené zo svetla, ktoré môžu nadobudnúť akúkoľvek formu (súra 55,15). Nejedia a nepijú, majú rôzny počet krídiel. Ich úlohou je velebiť Boha (súra 7,206; 39,75) a podobne ako v židovsko-kresťanskej tradícii pôsobiť v silách prírody. Islam pozná aj anjelov strážnych (s. 6,61; 13,11; 86,3) a anjelov, ktorí bdejú nad ľuďmi (súra 6,61; 13; 11; 86,3). Sedia na pleciach každého človeka a fungujú ako pisári. Ten z pravej strany zaznamenáva dobré činy a ten z ľavej strany zlé činy (súra 50,17-19; 43,80; 82,10-12). Zaznamenané skutky sú potom prečítané pri Poslednom súde. Iní anjeli sú prítomní počas modlitieb a ich úlohou je tlmočiť Bohu želania a starosti veriacich (súra 40,7-9). Niektorých anjelov Korán uvádza menovite: Džibra'íl/Džibríl (Gabriel), Míka'il/Mikail (Michael), Málik. Najvyššia trieda anjelov mukarrabún (priblíženie) je neustále v Božej prítomnosti a nepretržito chváli Boha (funkciou podobná kresťanským serafom). V ranných súrach sa píše o devätnástich anjeloch (zabánija), ktorí pod vedením Málika strážia peklo (súra 74,30-31). Po Mohamedovej smrti v rámci islamu vznikla rozsiahla angelológia v učení arabského prírodovedca, lekára, filozofa a básnika Avicenu (✞1037). Učenie o anjeloch sa uplatnilo predovšetkým v mystických školách súfizmu (Súhrawádí, ✞1191). Ten vytvoril

predstavu množstva anjelov, ktorí pochádzajú priamo od Boha. Na základe zmienky v Koráne o anjelovi smrti Azra'ilovi/Azrailovi/Izrailovi vzniklo učenie o dvoch anjeloch Munkarovi a Nakírovi, ktorí po smrti človeka hodnotia jeho dobré **a** zlé činy. Džibríl s Miká'ílom nesú nebeský trón a anjel smrti Azrá'il s anjelom hudby Israf'ilom trúbia v deň zmŕtvychvstania...

*

Raný stredovek (ak sa nejedná o *tetramorfnú* podobu s kolesami) zobrazuje anjelov zvyčajne bez krídiel ako mladíkov s červenou tvárou (symbol duchovnej podstaty a ohňa Božej lásky). Cherubíni a serafíni majú ľudskú hlavu, ale ich postavu zakrývajú až tri páry krídiel. Líšia sa farbou: serafín je červený, cherubín modrý alebo zlatožltý. Prví držia sviece, druhí knihu.

Pomerne dlhodobé odmietanie okrídlených anjelov mohlo prameniť zo snahy predísť ich zámene s rôznymi pohanskými erotmi/erosmi, *géniami a bohyňami víťazstva, najmä gréckou Niké a rímskou Victoriou.

Bezkrídlosť anjelov je typická aj pre väčšinu mimobiblickej literatúry z počiatku nášho letopočtu, ako aj pre Nový zákon. Apokryfná 1Henochova hovorí o anjeloch, ktorí si pri plnení Božieho príkazu "zobrali krídla" a leteli (1Henoch 61,1), z čoho sa dá predpokladať, že krídla pôvodne nepatrili k ich základnej výbave. Podobne je tomu aj v evanjeliách, kde sú opisy anjelov veľmi skúpe. Ani pri Gabrielovom zvestovaní Panne Márii alebo pri zvestovaní Ježišovho zmŕtvychvstania nikde neuvádza zmienka o krídlach; anjeli vystupujú ako muži bez zvláštnych odlišujúcich znakov.

Najstaršie zobrazenie anjela sa zachovalo na nástennej maľbe s výjavom Zvestovania z 1.pol. 2.storočia v Priscilliných katakombách v Ríme, ktoré boli jedným z prvých ranokresťanských pohrebísk.

Od 4.storočia sú anjeli zobrazovaní bez rúcha, ale zvyčajne sú oblečení do bielej tuniky a *pallia. Od konca 4.storočia sú vybavení krídlami a nimbom. Ide o mládencov alebo mužov, často nezvyčajne vysokých, čím je zdôraznená ich dôstojnosť. Oblečení sú do žiarivo bieleho rúcha na znamenie dokonalej čistoty kresťanskej viery. Od 5.storočia sú vybavení krídlami všetci anjeli, nielen serafíni a cherubíni. Tvar krídiel a ich farebnosť je rozmanitá, od majestátnej veľkosti a lesku pávích pier až po malé krídelka s krátkymi pierkami.

Svoj vlastný typ anjela si vytvorilo *koptské umenie (Egypt raného kresťanstva), v ktorom sa prelína vzhľad gréckej bohyne Niké a rímskej Victorie, prípadne *eros a anjel.

Umelecké stvárnenie anjelov bolo dlho pod vplyvom byzantskej tradície: Umelci anjelom príležitostne obliekajú purpurové šaty, heroldský alebo dvorský odev (v úlohe sprievodcov Krista a Panny Márie) na znamenie vznešenosti (bazilika San Apollinare Nuovo a kostol San Vitale v *Ravenne, 5.st.). Byzantskí anjeli sa vyznačujú vznešenou dôstojnosťou, strohými črtami s neobyčajne vážnym výrazom očí, ktorý má signalizovať schopnosť pozerať sa do Božieho svetla. Takýto spôsob vrcholí v knižnej maľbe raného stredoveku. Neskôr, pod vplyvom františkánskeho rádu, vzniká pokornejšia a láskavejšia umelecká podoba anjelov.

V umení vrcholného a neskorého stredoveku, v 13.-14.storočí, sa anjeli intenzívnejšie zúčastňujú diania. Objavujú sa predovšetkým v námetoch Zvestovanie a Narodenie,

Ukrižovanie, Ukladanie do hrobu, Smrť a Korunovácia Panny Márie, Posledný súd a Boj so zlými anjelmi. Stále častejšie sa objavujú anjeli oblečení do kňazských šiat (Jan van Eyck, ✞1441).

V stredoveku je ich základné vybavenie, krídla, čelná páska, svätožiara, obohatené o ďalšie predmety: stonka ľalie vo výjave Zvestovania, palmová ratolesť ako znamenie víťazstva, kniha alebo zvitok na znamenie hlbokého poznania, poslovská palica, žezlo, glóbus, prípadne *krížová zástava*, hudobné nástroje a kadidelnica na ospevovanie Boha, plamenné meče alebo kopije na potieranie zla, *pašiové nástroje* ako odkaz na umučenie Krista.

Na rozmedzí 10.-11.storočia sa hudobné nástroje v náboženských výjavoch všeobecne objavujú veľmi zriedkavo. Muzikológovia diskutujú, či pred zavedením organu do chrámovej hudby vôbec spev kresťanov sprevádzala nejaká hra na hudobný nástroj. Na druhej strane cirkevní otcovia rozpracovali symboliku jednotlivých hudobných nástrojov do závratných detailov. Spojenie anjela a hudobného nástroja, resp. hudby a spevu, malo dlhú tradíciu, tak židovskú (Žalm 148, 103,20-21; 89,6) ako antickú.

V talianskom umení 14.storočia sa vyskytuje typ anjela, ktorý má druhý pár krídiel umiestnený v spodnej časti tela a čiastočne na nohách, čím pripomína posla olympských bohov, *Herma.

Umenie 15.storočia sa vracia k typu anjela bez krídiel a od mládeneckého typu sa prikláňa k dievčenskému anjelovi s hlavou zdobenou diadémom, kvetinovým vencom a vencom z ohňových plamienkov.

Objavujú sa liturgické rúcha (*dalmatika, *pluviál, alba) na vyjadrenie paralely nebeskej a cirkevnej hierarchie, alebo dobové šaty, cez ktoré je prevlečená *štóla. Farby anjelského rúcha majú symbolický význam: biela (čistota a krása), červená (duchovnosť), modrá (vzduch a jeho dotyk so zemou).

Účinkovanie anjelov sa rozširuje na biblické a mimobiblické námety, ktoré prerastajú do podoby veštecké videní: Stvorenie anjelov, Pád Lucifera a zlých anjelov, anjelské hierarchie (pravoslávne umenie). Anjelov objavujúcich sa v nebiblických námetoch, poslov, hudobníkov okolo Panny Márie a Jezuliatka, alebo tých, čo sprevádzajú svätcov, anjela strážneho v motíve *Sacra conversazione*, tých všetkých je možné pokladať za príslušníkov deviateho, najnižšieho chóru.

Ďalej sa rozširuje obrazový typ dievčenského anjela, ktorý niekedy pripomína Praxitelove sochy alebo Leonardove záhadné usmievavé ženské tváre. To, že sa s dievčenskými anjelmi stretávame v dielach ranej renesancie, zrejme súvisí s častejším zobrazovaním anjelov hrajúcich na hudobné nástroje (Francesco Angelico, Fillipo Lippi, nemeckí maliari Hans Memling a Matthias Grünewald). Stále pribúda detských anjelov najmä na svätých obrázkoch.

Od 12.storočia sa objavujú prví anjeli v podobe okrídlených detských hlavičiek. V renesancii nadobúda detský anjel podobu amorka. (Amorkovia súvisia s antickými erotmi, okrídlenými chlapčekmi, ktorí zdobili rímske pohrebné tabule. Eroti mali pôvodne mali zrejme svetský charakter a až v neskoršom období dostali krídla). Amorkovia sa stávajú spoločníkmi Jezuliatka a v štylizovaných výjavoch Narodenia sú zosobnením čistoty a nevinnosti. Zvyčajne bývajú zobrazovaní v pároch alebo kŕdľoch, tancujú, hrajú na hudobné

nástroje alebo nesú kvetinové závesy - girlandy (v umení sa často zamieňa výraz amorek/amor a erot).

Z okrídlených renesančných amorkov vzniká v talianskej renesancii a baroku dekoratívny typ *putto (tal. putti - dieťatko), nahý chlapček s *bedrovým rúškom, s farebnými motýlími krídelkami, alebo (častejšie) bez nich. Ako dekoratívny motív (*oltáre, obrazy, organy, stropy a galérie kostolov) bol putto veľmi obľúbený; objavuje ešte v historizme 19.storočia.

Od barokových, ešte náboženských puttov viedla cesta k detským kupidom vo svetských výjavoch (v rímskej mytológii bol Cupido/Amor náprotivkom gréckeho *Erosa). Pre vzájomnú blízkosť motívu sa výrazy amor, erot, kupido, putto často zamieňajú aj vo výtvarnej literatúre.

Západné umenie neskorej renesancie (Michelangelo, ✞1564) sa vracia k mužným anjelom bez krídiel a svätožiary. Barok (Rubens, ✞1640) dáva anjelom živočíšne tvary ľudského tela a zdôrazňuje estetické a dekoratívne prvky motívu na úkor duchovnosti a dôstojnosti.

Duchovnosť a dôstojnosť zobrazenia anjelov vyžadoval v súlade s byzantskou tradíciou východný kresťanský okruh; grécky receptár Hermeneia z 18.storočia odporúčal zobrazovanie anjelov v odeve diakona, s palicou zakončenou krížom a so symbolom *eucharistie (diskoi) v ruke. K týmto hodnotám sa vracia aj západné umenie 19.storočia (neskororomantická skupina nazaréni).

Umenie 20.storočia (symbolizmus, secesia, surrealizmus....) skôr zdôrazňuje tajomnosť, nepoznateľnosť a nezobraziteľnosť anjelov (Paul Klee, ✞1940). Postupom času stráca námet anjela pôvodný náboženský obsah a zovšeobecňuje sa na humanitný symbol súcitu s trpiacimi a lásky k blížnym.

ANJEL STRÁŽNY (1485) DREVOREZ

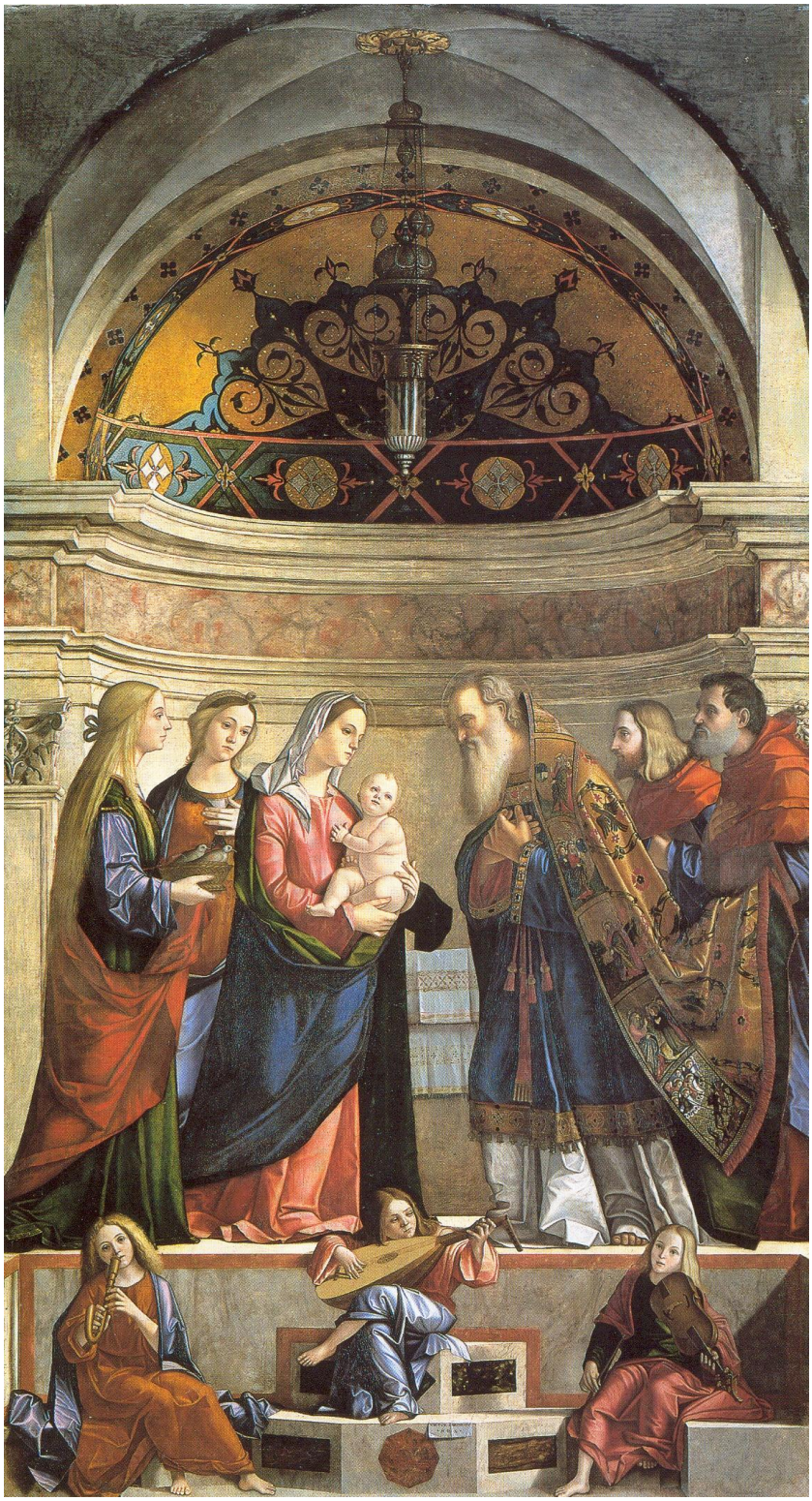

OBETOVANIE V CHRÁME (1510) VITTORE CARPACCIO

ZVESTOVANIE (1432 – 1433) FRA ANGELICO

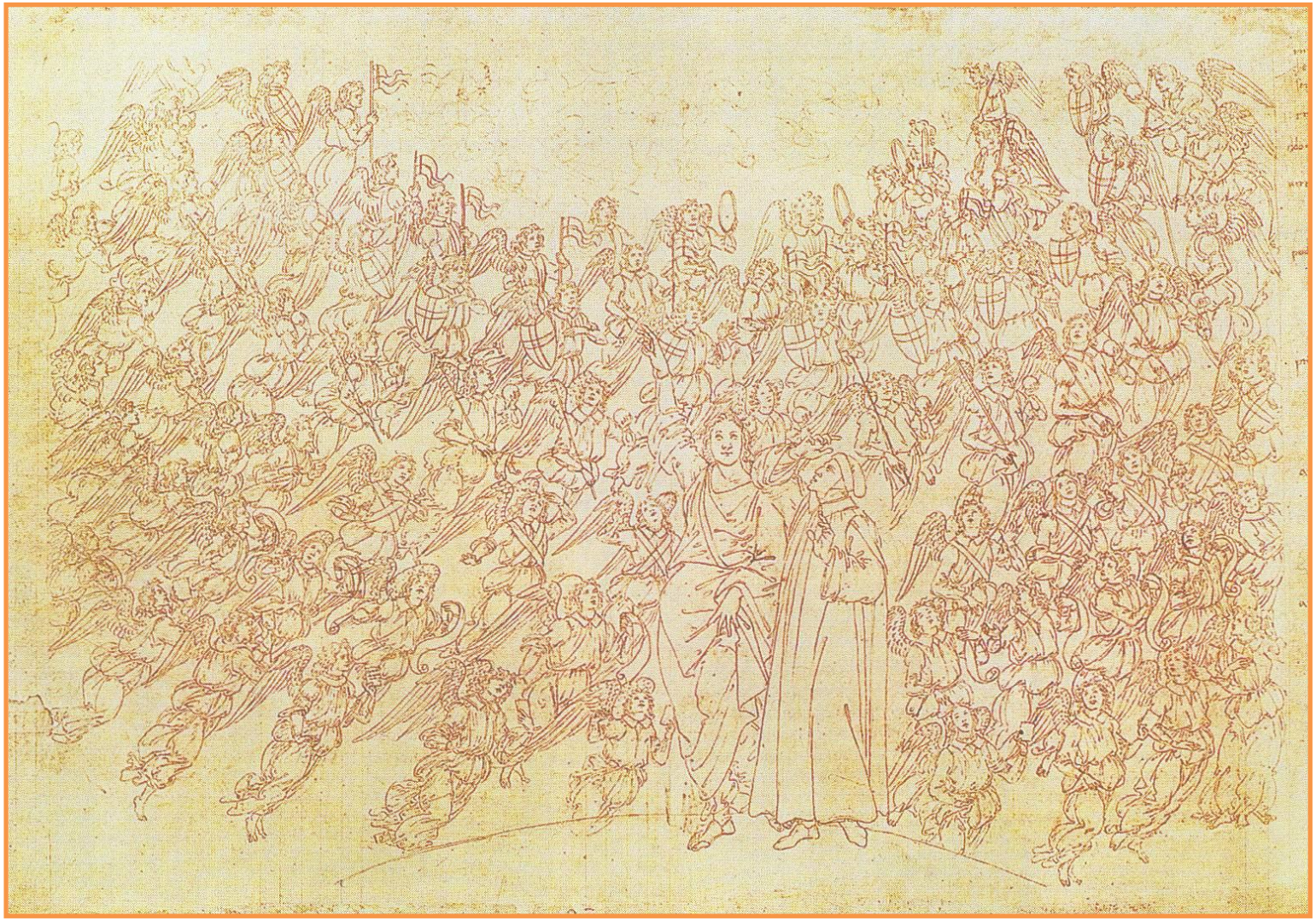

ILUSTRÁCIA K DANTOVEJ BOŽSKEJ KOMÉDII (1480) SANDRO BOTTICELLI KRESBA TUŠOM

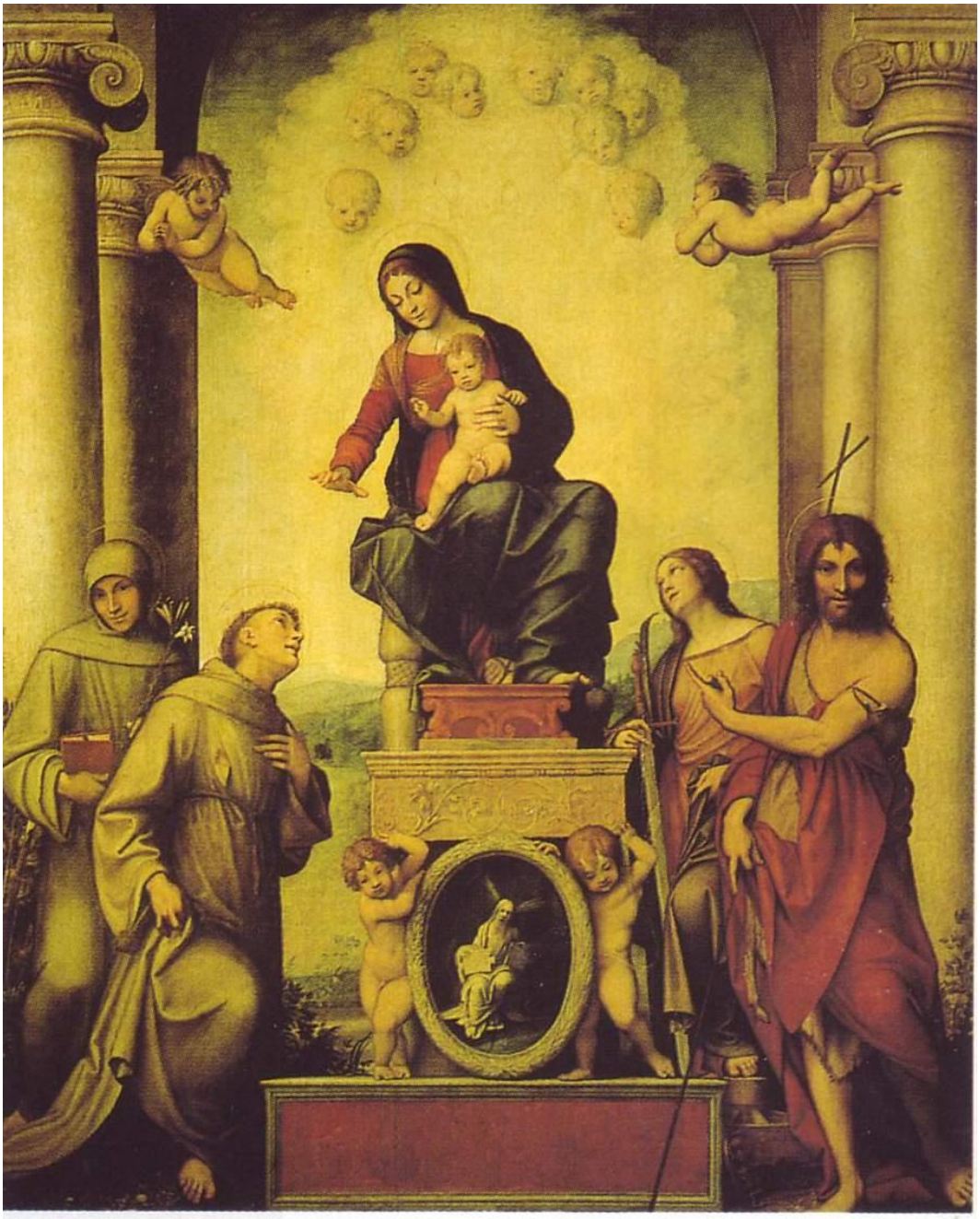

MADONA SO SVÄTÝM FRANTIŠKOM (1514 – 1515) CORREGGIO

MADONA S DIEŤATKOM, DVOMA ANJELMI A CHERUBÍNKAMI

(1513) CORREGGIO

ANJELSKÝ CHÓR (1427 – 1429) JAN VAN EYCK

OBRAZ Z ĽAVEJ STRANY HORNEJ ČASTI OTVORENÉHO GENTSKÉHO

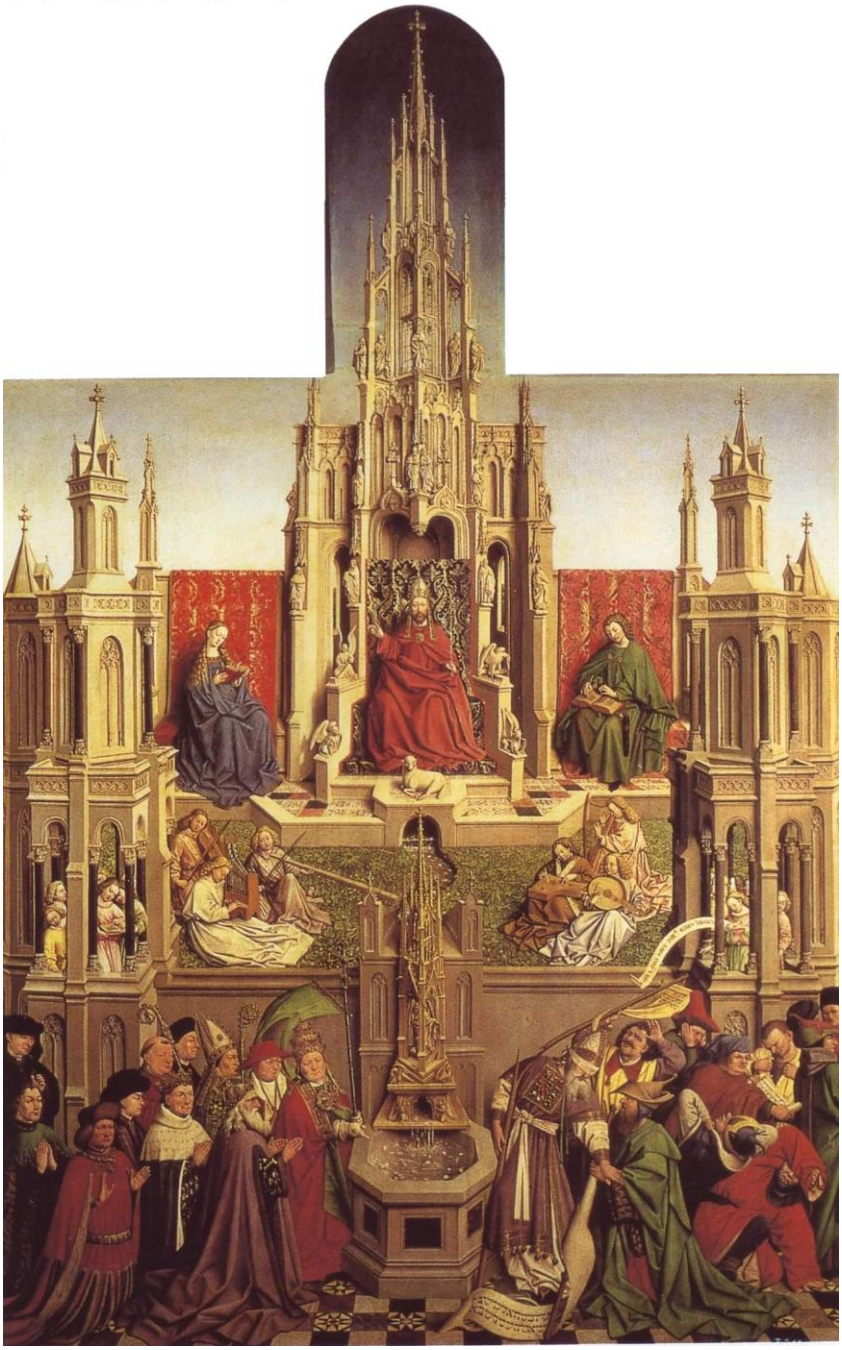

MADONA Z LUCCY (1436) JAN VAN EYCK

MARIA LACTANS

MADONA S DIEŤATKOM (1490 – 1491) HANS MEMLING

SVÄTÁ VERONIKA (1440) ROGIER VAN DER WEYDEN

KLAŇANIE PASTIEROV (1638) FRANCISCO DE ZURBARÁN

KLAŇANIE TROCH KRÁĽOV (1735) GIOVANNI BATTISTA TIEPOLO

MADONA S ČÍŽIKOM (1506) ALBRECHT DŰRER

ANJELSKÁ HUDBA Z OLTÁRA NARODENIE JEŽIŠA (1512 – 1513)

MATTHIAS GRÜNEWALD

ISHENHEIMSKÝ OLTÁR

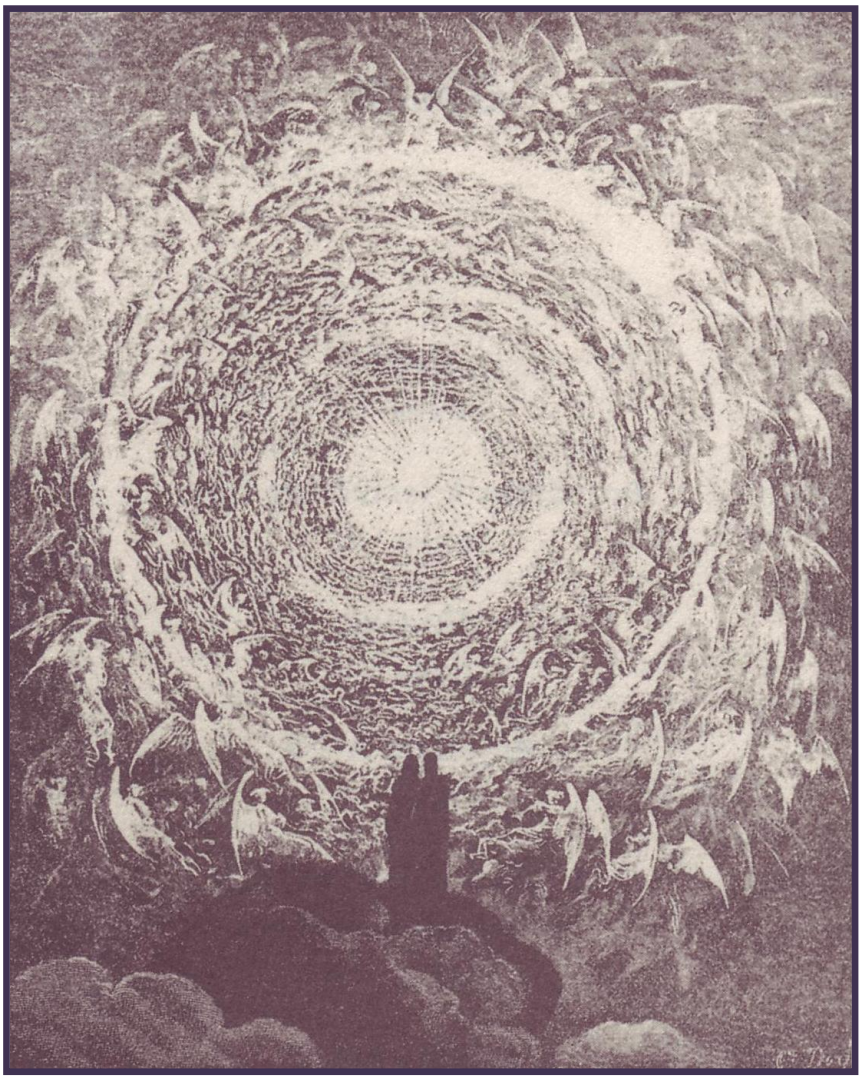

BEATRICE A DANTE PRED EMYREOM (1868) GUSTAVE DORÉ

ILUSTRÁCIA K DANTEHO OČISTCU

ANJEL SMRTI (1508)

DREVOREZBA Z REITEROVHO MORTILOGUS

TRAJA CHERUBÍNI S HELMOU A ŠTÍTOM (1507) ALBRECHT DÜRER

MEDIRYTINA

EZECHIEL A BOŽIA VEĽKOLEPOSŤ (1627) MATTHIAS MERIAN

tzv. MERIANOVA BIBLIA, ŠTRASBURG

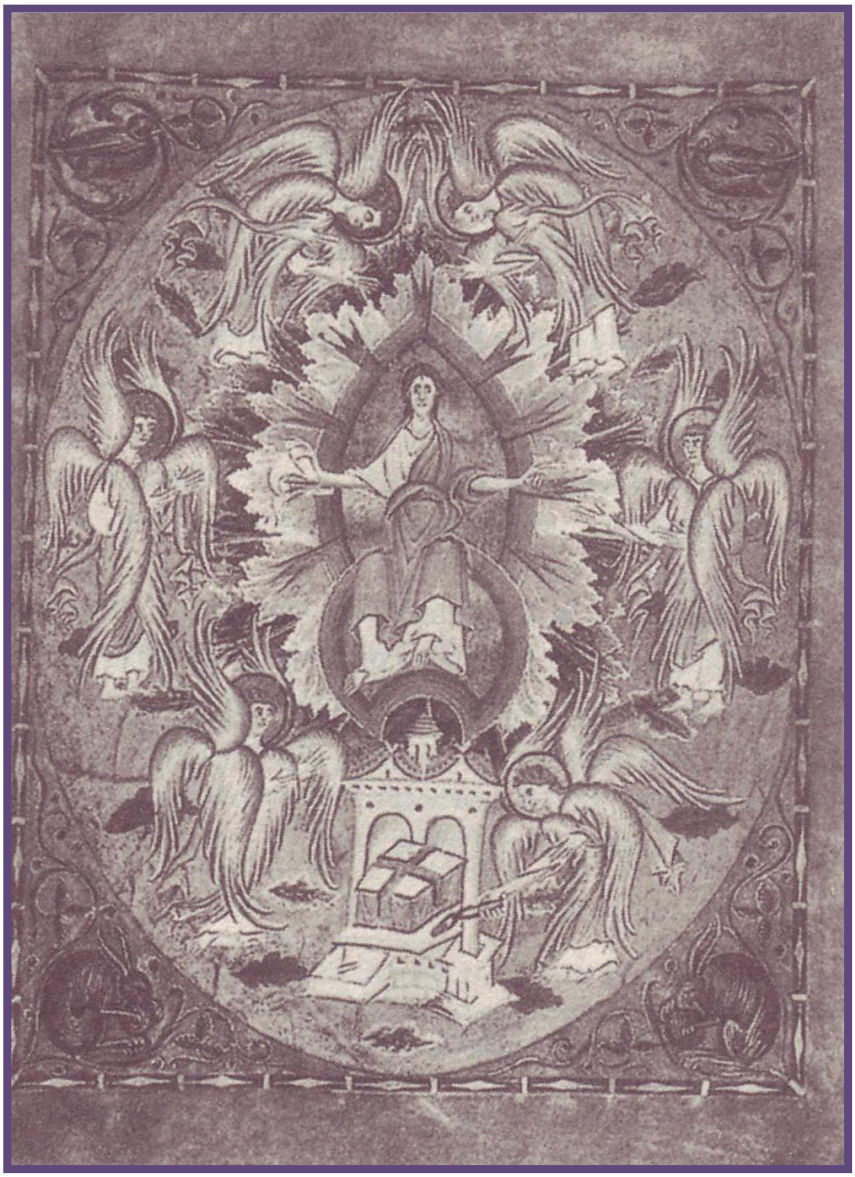

IZAIÁŠOVO VIDENIE (10. STOROČIE)

ILUSTRÁCIA KOMENTÁRA KU KNIHE PROROKA IZAIÁŠA, REICHENAU

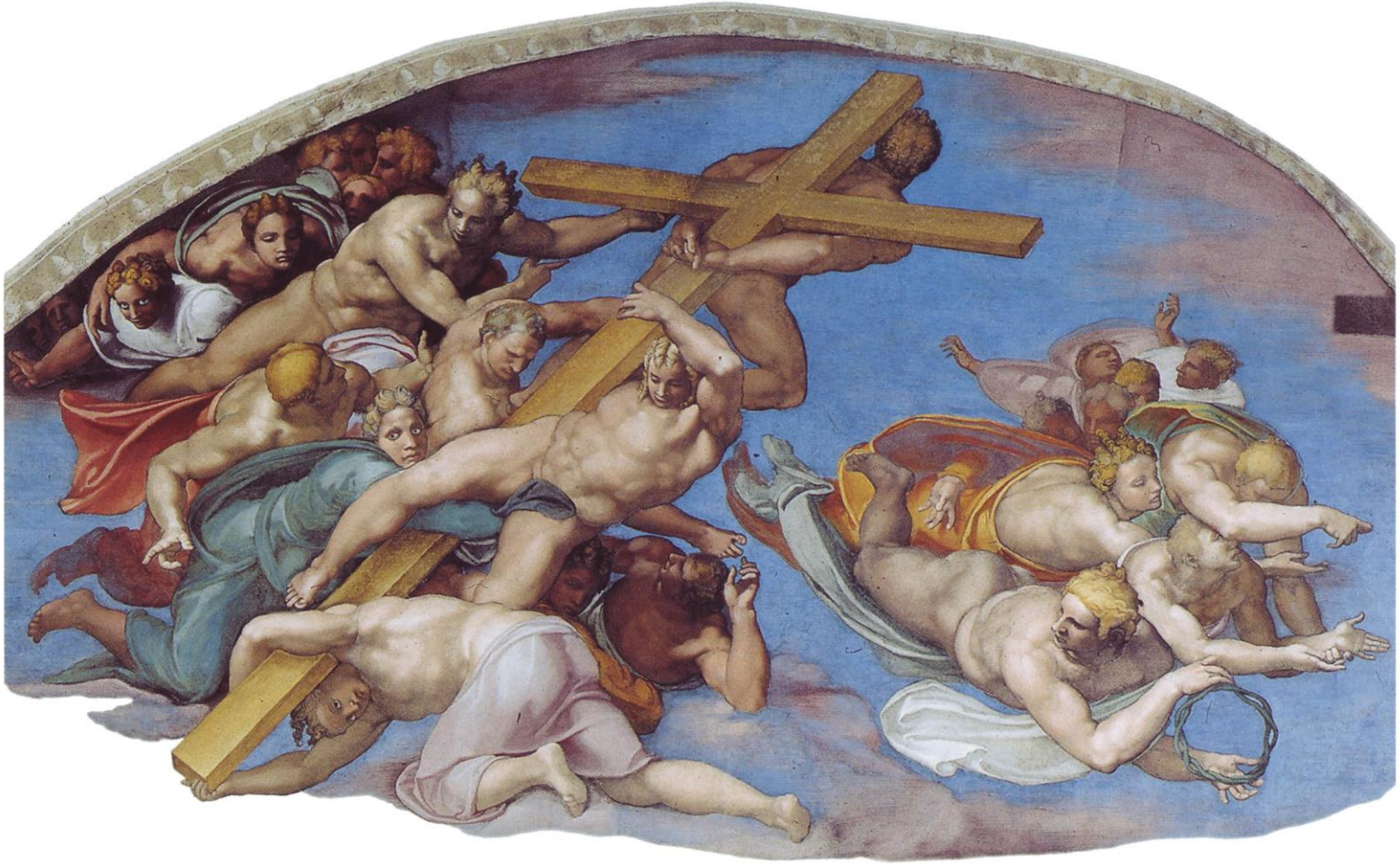

POSLEDNÝ SÚD, ANJELI NESÚ KRÍŽ (1536 - 1504) MICHELANGELO

POSLEDNÝ SÚD, ANJELI NESÚ STĹP BIČOVANIA (1536 - 1504) MICHELANGELO

ANJELI VÍTAJÚ DUŠU V RAJI (1488) ALBRECHT DÜRER

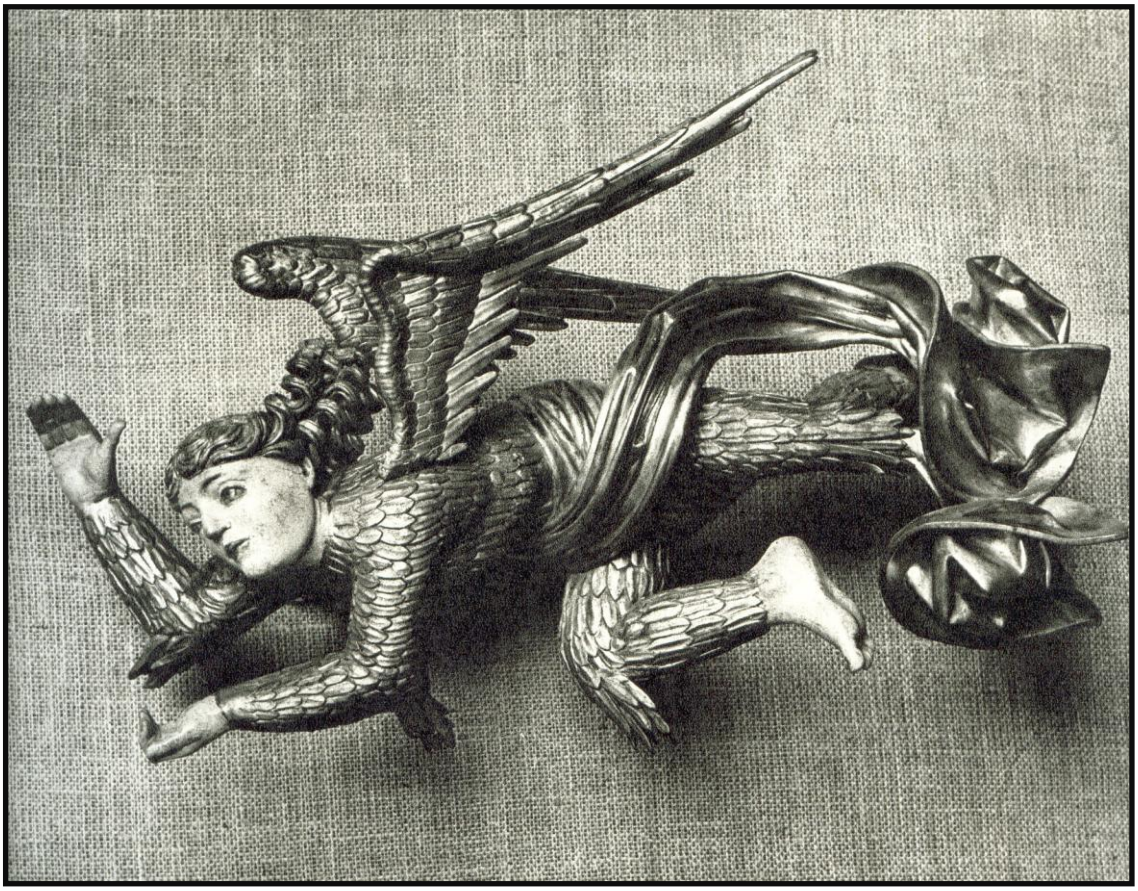

ANJEL Z PRAVEJ STRANY ARCHY (15. – 16. STOROČIE)

LEVOČSKÝ OLTÁR

ZVESTOVANIE (15. STOROČIE) BOTTICELLI

POHREB GRÓFA ORGAZA (1586) EL GRECO

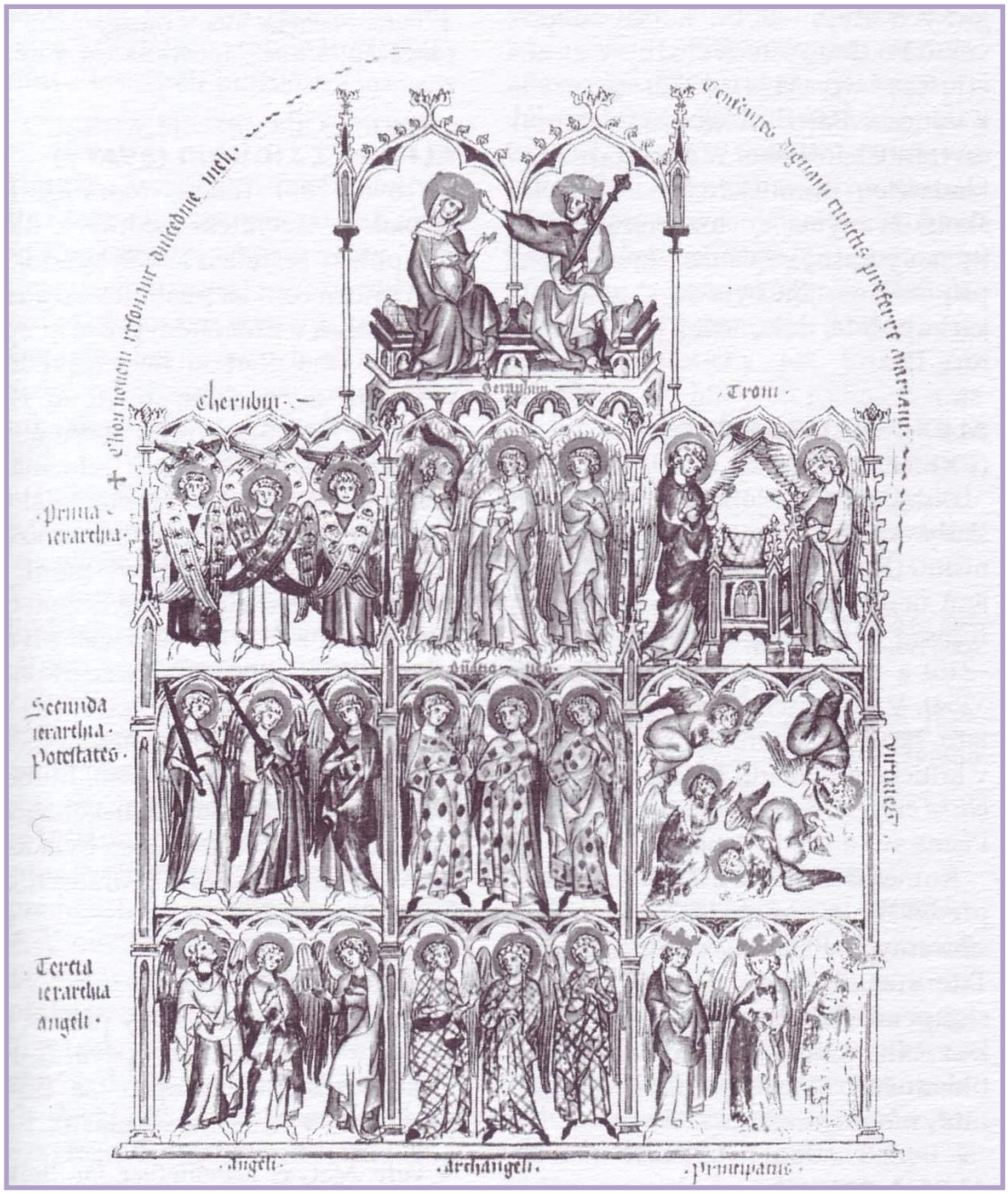

NEBESKÁ HIERARCHIA (1313 – 1321)

ILUMINÁCIA Z RUKOPISU

PASIONÁL ABATYŠE KUNHUTY

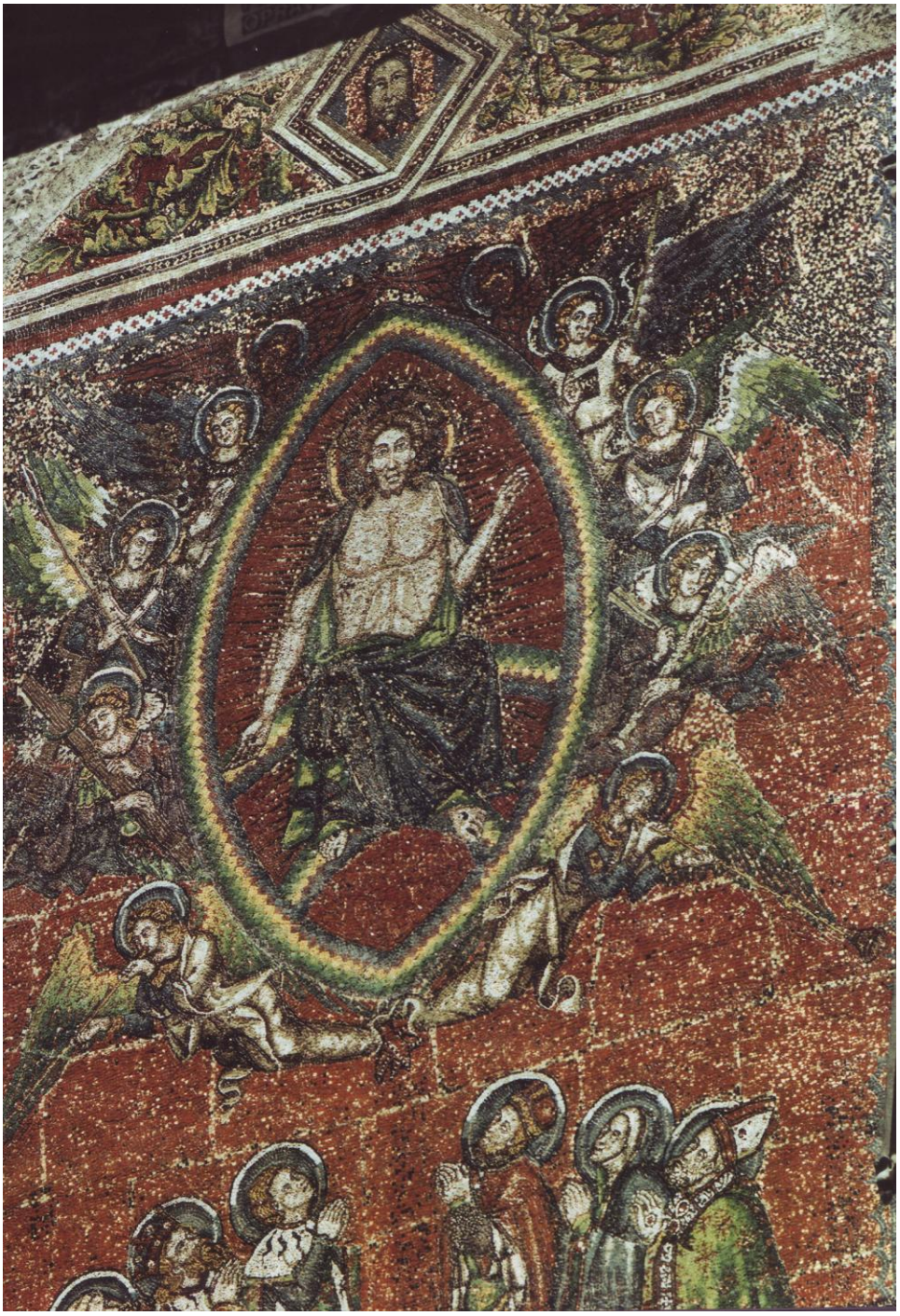

POSLEDNÝ SÚD (1370 – 1371) NICOLETTO SEMITECOLO

MOZAIKA SVÄTEJ BRÁNY KATEDRÁLY SV. VÍTA, PRAHA